

Willem Schermerhorn

De eerste naoorlogse minister-president van Nederland schitterde kort. Zijn biograaf vraagt zich af hoe deze tegenstander van de verzuiling aan de macht kon komen en waarom hij zich niet kon handhaven.

NRC

Herman Langeveld: De man die in de put sprong. Willem Schermerhorn 1894-1977. Boom, 624 blz. € 35,-

Op basis van indrukwekkend bronnenonderzoek is de levensloop van de eerste naoorlogse minister-president opgetekend. Hij komt niet in alle opzichten tot leven.

Een carrière als een vuurpijl

Door **Robin te Slaa**

Majesteit, wie in deze put springt, is een verloren mens.' Dat was het antwoord van Willem Schermerhorn (1894-1977) op de vraag van koningin Wilhelmina eind april 1945 om tezamen met de sociaal-democraat Drees een kabinet te vormen. Historicus Herman Langeveld schreef een biografie van Schermerhorn en hij ontleende aan dat memorabele citaat zijn boektitel - overigens niet als eerste. Ondanks zijn ongewone replek gaf Schermerhorn gehoor aan het koninklijke verzoek en werd zo de eerste naoorlogse minister-president.

Voordat Schermerhorn politieke carrière maakte had hij al een imposante academische loopbaan achter de rug. De vrijzinnig-protestantse boerenzoon, in 1926 hoogleraar geworden aan de Technische Hogeschool Delft, bouwde een geodetisch imperium op en combineerde wetenschappelijke bevoegdheid met commerciële nevenactiviteiten. Als pionier op het gebied van luchtkartering verwierf hij internationale faam.

Vanaf de jaren twintig deed Schermerhorn zich tevens kennen als geëngageerd intellectueel. Door zijn wetenschappelijke contacten in Duitsland was hij zich vroeg bewust van de terreur van Hitlers nazibeweging. Resoluut nam hij stelling tegen de opkomende NSB van zijn vroegere studiegenoot Anton Mussert. Deze partij richtte zich niet, zoals Langeveld stelt, voornamelijk op de neutrale of liberale zuil. Haar klassen overstijgende appèl gold voor de hele 'volksgemeenschap'.

Als reactie op het eclatante verkiezingssucces van de NSB bij de Provinciale Statenverkiezingen in april 1935, werd Eenheid Door Democratie opgericht. Schermerhorn sloot zich aan bij deze buitenparlementaire beweging die zich evenzeer kantte tegen het totalitaire communisme. Ook de misdaden hiervan waren Schermerhorn uit zijn persoonlijke omgeving bekend. Zijn jongere broer Dirk - ingenieur en geharnast communist - werkte in de Sovjet-Unie aan de opbouw van het socialisme. Als contrarevolutionair 'ontmaskerd' stierf hij in 1937 voor een stalinistisch vuurpeloton.

Het jaar daarop werd Schermerhorn voorzitter van Eenheid Door Democratie. De werkelijke grondslagen voor zijn naoorlogse politieke carrière werden tijdens de bezetting gelegd. Als gijzelaar in Sint-Michielgestel verbleef hij tussen kopstukken van verschillende politieke en religi-

Minister-president **Willem Schermerhorn** houdt radiorede over **Nederlands-Indië**, 12 oktober 1945

euze gezindten. Het bezielende optreden van gekozen 'kampoudeste' Schermerhorn maakte diepe indruk. Intensief nam hij deel aan de discussies over de noodzakelijke politieke en maatschappelijke vernieuwingen van het verzuilde Nederland.

Drees

Een groep van tien gegijzelden in Sint-Michielsgestel, onder wie Schermerhorn, de religieus socialist Willem Banning en de voormalige Nederlandse Unie-leiders Jan de Quay en Louis Einthoven, besloot tot de oprichting van de Nederlandse Volksbeweging zodra de bezetting voorbij was. Na zijn vrijlating in december 1943 dook Schermerhorn onder. Hij verkreeg binnen het verzet een vooraanstaande positie en onderhield nauw contact met Drees.

De economische en sociale wederopbouw was nauwelijks begonnen of Schermerhorns kabinet van 'herstel en vernieuwing' werd verrast door het uitroepen van de Republiek Indonesië. Onderhandelingen met de 'insurgenten' op de Hoge Veluwe in april 1946 bleven zonder resultaat. Schermerhorn weet dit nadien aan vicepremier Drees. Zijn biograaf ontwaart hier een terugkerend patroon. In de Indonesi-

In de kwestie Indonesië voer hij op andermans kompas

sche kwestie voer Schermerhorn voornamelijk op het kompas van anderen en trachtte hij zichzelf achteraf steeds vrij te pleiten voor het mislukken van de vreedzame dekolonisatie. Ook de door Schermerhorn nagestreefde partijpolitieke vernieuwing verliep teleurstellend.

In zijn regeringsverklaring voor de radio klonk onmiskenbaar het programma van de Nederlandse Volksbeweging door. De verzuilde structuren bleken hechter dan verwacht. Onder toezien oog van het episcopaat organiseerden de katholieken zich in een eigen partij. De nieuw opgerichte PvdA was uiteindelijk meer erfgenaam van de oude SDAP dan de beoogde brede doorbraakpartij. Bovendien was de uitslag van de eerste naoorlogse verkiezingen in mei 1946 voor Schermerhorn een onverwachte deceptie. Niet zijn PvdA maar de Katholieke Volkspartij behaalde de meeste stemmen.

Nederlands-Indië

De katholieke leider Beel en partijgenoot Drees hielden vervolgens Schermerhorn buiten de formatie en ook het nieuwe kabinet. Veelzeggend genoeg schikte hij zich hierin. Wel werd hij benoemd tot voorzitter

van de Commissie-Generaal voor Nederlands-Indië. In het licht van de geschiedenis was de kolonialistische naam van de commissie weldra even achterhaald als het door haar ter plaatse gesloten 'Akkoord van Linggadjati'. De Tweede Kamer verwierp verschillende gedane concessies.

Over de interpretatie en de uitvoering van de geratificeerde overeenkomst ontstonden conflicten tussen Indonesië en Nederland die uitmondde in de eerste politieke actie. De houding van Schermerhorn tegenover militaire interventie was allereerst consistent. Terugblikkend wees hij iedere medeverantwoordelijkheid voor het geweld van de hand.

Nadat Schermerhorns rol als onderhandelaar was uitgespeeld, was hij feitelijk ook politiek uitgerangeerd. Opnieuw was zijn berustende houding kenmerkend. Zijn latere lidmaatschap van de Tweede en Eerste Kamer vervulde hij als deeltijdbenen. De politieke carrière van Schermerhorn doet onwillekeurig denken aan een vuurpijl. Razendsnel schoot hij omhoog aan het politieke firmament om er kortstondig te schitteren. Het ontbrak Schermerhorn aan politieke vechtlust om zich te handhaven in het centrum van de macht.

Hoe moet het werk van zijn biograaf worden beoordeeld? Bij zijn tweedelige Colijn-biografie (2004) kreeg Langeveld van diverse collega-historici, onder wie Cees Fasseur, de kritiek dat hij te moraliserend van toon was. Dit is hij nu niet. Soms lijkt zijn wetenschappelijk distantie hem zelfs enigszins parten te spelen. Op basis van een indrukwekkend bronnenonderzoek heeft Langeveld nauwgezet Schermerhorns levensloop opgetekend. Toch komt de politicus niet in alle opzichten tot leven. Zo blijft diens charisma onderbelicht. Als premier en voorzitter van de Commissie-Generaal voor Indonesië was Schermerhorn een publiek persoon die in de pers dikwijls uitgesproken reacties opriep. Het is daarom spijtig dat Langeveld niet de gedigitaliseerde dagbladen op de website van de Koninklijke Bibliotheek heeft geraadpleegd. Als graadmeter voor de publieke opinie, of juist gesteld opinies, zijn kranten een waardevolle bron voor contemporaine geschiedschrijving.

De bovenstaande kanttekeningen laten onverlet dat Langeveld bewonderenswaardig werk heeft verricht. Zijn Schermerhorn-biografie maakt bovenal duidelijk waarom deze politieke nieuwkomer in uitzonderlijke omstandigheden, zo direct na de bezetting, minister-president kon worden. Even leek de verzuiling voorbij.

NATIONAAL ARCHIEF/SPARNESTAD/ANFO